

<http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.375>

УДК 82-343:616.89-008.442.6

IMAGINEA LUI NARCIS ÎN CRITICA LITERARĂ

Victoria Fonari

orcid.org/0000-0003-0058-167X

victoria_fonari@yahoo.com

Doctor în filologie, conferențiar universitar

*Departamentul Lingvistica Română și Știință Literară
Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova
Str. Al. Mateevici 60, 2009 Chișinău, Republica Moldova*

Abstract. Critica literară abordează imaginea mitică diferit de textul artistic. Perspectivele mitului permit să revendice un traseu explicativ din context care menține vie relația dintre text și autor/scriitor. Narcisismul este analizat din perspectiva paradigmei „efect de oglindă” de profesorul universitar Sanda-Maria Ardeleanu și de participanții la proiectul transdisciplinar: Ficțiune-Psihiatrie/Antropologie. Obiectivele principale sunt: explicarea diferențială a narcisismului, în funcție de timp; abordarea mai multor modele științifice; explicarea consensului științific asupra noțiunii de narcisism; investigarea narcisismului la unii scriitori români din secolul XX. În acest sens, criticul literar își elaborează viziunea într-o stratificare explicativă care conține anumite repere, pe care cititorul începe să le observe ca pe un construct interpretativ asemănător unei călătorii. Imaginea mitică folosită în studiul criticii literare are un element care fascinează prin recunoașterea ei și depistarea transformărilor care i-au fost atribuite de către cercetător. Academicianul Eugen Simion a catalogat în *Ficțiunea jurnalului intim* relațiile dintre autor și jurnal din perspectiva temerilor/așteptărilor lui Narcis. Problema reflecției îl implică pe cercetător să analizeze un alt element fundamental al mitului – oglinda. Și nu este vorba de suprafața lacului sau de oglinda venețiană. Orice oglindă este imperfectă pentru cel care se luptă cu scopul de a opri timpul, de a se perpetua într-o eternă metamorfoză. Academicianul Mihai Cimpoi investighează creația eminesciană prin monada Narcis – Hyperion. Alte corespondențe persistă cu alte personaje mitice, precum: Neptun, Prometeu, Orfeu, Parce etc. Pentru a explica posibilele perspective ale cunoașterii în creația eminesciană, cercetătorul va fi determinat de două nume din mitologia greacă: Narcis și Hyperion.

Cuvinte cheie: critică literară; mit; Narcis; psihanaliza; Eugen Simion; Sanda-Maria Ardeleanu; proiect; transdisciplinaritate.

1. Narcis – o imagine insistentă la intersecție de secole

Mitul este abordat din perspective diferite. Devine un element care configurează imaginația. În textul artistic acesta primește conotații inedite, care oferă o sursă să explodeze printr-o actualizare și reconfigurare a mitului în largul poetic individual. Există o tradiție de analiză a mitului într-un text artistic.

Totuși am sesizat că nu de fiecare dată mitul în textul artistic este un punct de referință care este subiectul interpretativ. În anumite situații acesta devine instrument cu ajutorul căruia analiza devine altfel. Imaginea mitului este folosită ca un traseu explicativ din contextul care menține explicarea raportului dintre text și autor/scriitor. În acest sens, criticul literar își elaborează viziunea într-o stratificare explicativă ce conține anumite repere, pe care cititorul începe să le observe ca pe un construct interpretativ similar unei călătorii. Imaginea mitică utilizată în studiul criticii literare are un element care fascinează prin recunoașterea și detectarea transformărilor care i-au fost atribuite de către cercetător.

În acest context menționăm că academicianul Mihai Cimpoi investighează creația eminesciană prin monada Narcis – Hyperion (Fonari 2020: p. 132–136). Alte corespondențe persistă cu alte personaje mitice, precum: Neptun, Prometeu, Orfeu, Parce etc. Pentru a explica posibilele perspective ale cunoașterii în creația eminesciană, cercetătorul va fi determinat de două nume din mitologia greacă: Narcis și Hyperion. În studiile sale, Mihai Cimpoi susține că la începutul eurocentrismului se află cultura greco-romană, care și-a arătat în acest fel propria identitate. Rolul utilizării imaginii lui Narcis este determinat de estimarea reflexiei care este subordonată punctelor de referință.

2. Efectul de oglindă - un proiect transdisciplinar

În epoca globalizării cunoașterea primește noi contururi prin intermediul tehnologiilor. Concomitent se relevă din ce în ce mai mult tendința de propria proiecție, identificată, reconfigurată, perfecționată, optimizată, ceea ce argumentează o predilecție pentru mitul lui Narcis.

Un studiu important constituie produsul proiectului *Efectul de oglindă* (Ardeleanu 2023b), coordonat de profesorul universitar Sanda-

Maria Ardeleanu. Narcisismul este analizat din optica paradigmei propuse de profesorul universitar Sanda-Maria Ardeleanu și participanții la acest proiect: Beletristică-Psihiatrie/Antropologie. Obiectivele principale constituie: explicarea diferențiată a narcisismului, în dependență de timp; abordarea mai multor modele științifice; explicarea concilierii științifice în ce privește noțiunea de narcisism; investigarea narcisismului la unii scriitori români din secolul al XX-lea.

În *Argument* fondatoarea Lectoratului francez și a Alianței franceze de la Suceava Sanda-Maria Ardeleanu enumeră cum a fost selectat registrul tablei de materie: „Narcisism în: spectru psihiatric, cheie „bipolară”, registru biologic, solfegiu psihanalitic, tonalități egolatre, tonalități egocentrice, tonalități egotiste, accente autiste, oglinzi artistice”. Argumentând distribuția metodologică în baza investigației artiștilor vizați: „Autorii au fost aleși și distribuiți așa încât să îndeplinească cerințele metodei care converge spre o amplă autopsie psihologică, pe falii fenomenologice și totodată cognitive, mereu cu expunere etiologică” (Ardeleanu 2023a: p. 10).

Narcisismul își revendică drepturile de existență de la mitul lui Narcis, trecut în spațiul artistic de Ovidiu în *Metamorfoze*, cunoaște mai multe variante încă în perioada antichității. În diferite timpuri atitudinea față de reflecție suferea anumite mutații, determinate de conceptul timpului. Odată cu studiul lui S. Freud narcisismul se dezvăluie ambivalent. Perspectivele narcisiste se schimbă odată cu dezvoltarea științelor și a tehnologiilor care pun din ce în ce mai mult accent pe propria persoană. Astfel pictura, imaginea fotografică, literatura, chiar și produsele de pe ecranul telefonului mobil contribuie la o atenție exagerată a eului. Prin intermediul mai multor științe fenomenul narcisist permite să înțelegem mai bine angoasele timpului, așteptările și dorințele acestuia.

Este o carte cu text, cu fotografii de epocă și cu desene reproduse de Ioan Florin Diaconu. Astfel lucrarea apare nu doar o sinteză metodologică, dar și o prezentare a contextului vizual în care au trăit și au activat scriitorii interpretați.

În acest ansamblu de narcisism este invitat și cititorul să fie un coparticipant al marelui experiment de diagnosticare interpretativă. Începe acest exercițiu chiar coperta. Pentru a explica acest aspect voi utiliza metoda lui J.-J. Wunenburger, explicată în *Mito-foria: formele și*

transformările mitului. Este un capitol esențial din cartea sa *Imaginarul* pentru perceperea mitului de la imaginarul social la cel transcendental, de la cunoașterea generală spre cea individuală, unde componentele rațional și emoțional, identitate și manipulare se împletesc într-un subiect de polemică dintre *logos* și *mythos*.

Noțiunea de *mito-foria* apare din necesitatea pe care o sesizează cercetătorul în investigațiile sale cu privire la mit. Sistematizând informațiile după viziunile mai multor autori, J.-J. Wunenburger insistă la o deconstrucție noțională în favoarea procesului de vitalizare a mitului. Deși oferă foarte bine teoriile, scopul său este de a evada din acestea pentru a ajunge la o altă percepere a mitului, văzut ca un proces, ca un timp în care cel care interpretează mitul oferă o proprie *narație* și respectiv devine o componentă a mitului continuu în transformare.

Revenind la acest dialog dintre studiu ca un produs de cercetare, dar și un obiect care implică cititorul într-o relație de subiect-obiect, elucidăm coperta cărții *Efectul de oglindă* realizată de I. C. Corjan, care a înserat imaginea cunoscută a lui John William Waterhouse *Echo și Narcis*, realizată în 1903. Volumul apărut în 2023 relevă în planul *mito-foriei* o transformare: planul de reflecție în care privește Narcis nu mai este râul, dar este ecranul telefonului mobil, specificând prin nuanțele ecranului o inscripție *Instagram*.

Astfel sesizăm în procesul de transportare a imaginii lui Narcis din mitul văzut ca o sursă de inspirație pentru pictorul englez preraphaelit, modificarea planului schimbă și coordonata cunoașterii lui Narcis a propriei ființe. Mărirea ecranului în această ipostază explică rolul acordat realității virtuale. Sigur remarcăm că și stihia apei, din optica transcendenței, cooptează și legătura cu lumea virtuală. Totuși cadrul natural devine o componentă a unei reuniuni cu universul, Narcis fiind o componentă a frumuseții încadrată într-un univers de descoperire și de refuz concomitent. Aluzia de accesare anume a acestei rețele de socializare explică rapiditatea informației de care dă dovadă cititorul în accesarea acestui post. Interesul pentru propria imagine devine obsesivă în acest secol. Totuși există o puritate în această imagine în care Narcis se acceptă așa cum este, fără retușări, corectări, mutilări de ordin fotoshop. În fața acestei coperte apar mai multe întrebări: Cât timp cititorul acordă lecturii sau evadării în telefonul mobil? Secvențele de ecran care se perindă vertiginos sunt de fiecare dată de valoare? Cum își

acordă acest timp sie însuși? Ce rol îi atribuim lui Echo care mai are abilitatea de a nu fi doar axat pe sine însuși?

Aceste și multe întrebări care survin, determină cercetarea Roxanei Chiriță și a Oanei-Cornelia Gorduza *Narcisism în spectrul psihiatric*. Articolul nu se limitează la conceptul freudian, dar relevă și calități și vicii, care sunt raportate la relațiile eului față de sine și față de ceilalți. Raportat la contextul secolului al XXI-lea „Narcisismul este o etichetă care se pune tot mai mult” (Chiriță și Gorduza 2023: p. 17).

Ioan Florin Diaconu și Bogdan C. S. Pîrvu analizează *Narcisismul în cheie „bipolară”*. Este diferențiat narcisismul în cheie înaltă, fiind reprezentat prin Alexandru Macedonski și narcisismul în cheie gravă, abordat prin Mateiu I. Caragiale. Este un articol care pune accent pe aspectele biografice, documente istorice, argumentate prin fotografii și grafică. Toate formează caleidoscopul acestei clasificări.

Narcisism în registru biologic este structurat și elaborat de Vlad Ichim și Raluca Stănescu. În acest articol se pune accent pe condițiile necesare care contribuie la apariția narcisismului. Apare foarte insistentă perspectiva neurologiei în raport cu efectele comportamentului social, implicând astfel și domeniul sociologiei. Explică vulnerabilitatea narcisismului și de stresul pe care îl suportă la „conexiunea dintre rețelele sociale” (Ichim și Stănescu 2023: p. 55), relevând aspectele estimării în acest context.

Mircea Maiorescu se axează pe conceptul lui Freud, analizează narcisismul din punct de vedere al patologiei. Explică reprimarea ca o consecință a ratării determinată de *rătăcire, pierdere și luatul din greșeală* (vezi: Maiorescu 2023: p. 62). Mecanismele narcisismului în solfegiu psihanalitic este însoțit de fresca din Pompei, de lucrarea artistică a lui Dirck van Baburen. Astfel invenția psihanalitică se conjugă vizual cu imaginile care datează din cca 45-79, cca 1620.

O cercetare într-un triptic constituie cea semnată de Otilia Eva, Bogdan C. S. Pîrvu: *Narcisism în tonalități egolatre, Narcisism în tonalități egocentrice, Narcisism în tonalități egoiste*. Pentru a iniția cititorul despre diferențele semantice, autorii au analizat deosebirile și similitudinile dintre Glasul tribului și Glasul Cetății. În rolul de pacient este selectat artistului plastic Andy Warhol, fiindu-i analizată biografia, relațiile în familie, influențele spațiilor și despre pseudoprotecția mamei sale. Imaginile artistului preluate de Ioan Florin Diaconu, fotografiile

laboratorului de creație, portretul fotografic – toate contribuie la traseul propus în cercetare, care explică impactul pe care l-a avut publicul interacționând cu individualitatea sa artistică.

Sanda-Maria Ardeleanu și Ioana-Aura Nicolau în studiul *Narcisism în oglinda artistică* se centrează pe filosofia artistului de a accepta acest tumult cotidian. Este investigată și analizată viziunea de creativitate artistică proprie lui Andy Warhol. În cercetare se relevă importanța artei iconice, implicând argumentele timpului când a activat artistul.

Respectivul studiu relevă munca în echipă de a analiza narcisismul în mai multe sfere. Transdisciplinaritatea sporește punți dintre arta cuvântului și arta imaginii plastice, muzica și influențele psihice. Sunt taxate diverse discipline în interesul de a contribui la o cercetare de amploare. Asemenea proiecte sunt bine venite, cercetarea biografică se îmbină cu cea fotografică, psihanalitică, mitologică etc. Sunt sigură că va fi fundament pentru noi studii care vor implica cercetători din diferite domenii.

3. Narcis și valoarea cunoașterii la Eugen Simion

3.1. Jurnalul și siglele mitice

Studiul academicianului Eugen Simion *Ficțiunea jurnalului intim* (inserat în trei volume) pare că nu are nimic comun cu salonul zeilor. Scopul principal constituie analiza jurnalelor scriitorilor atât din literatura universală, cât și din literatura română, în raport cu biografiile acestora, cu viziunile lor despre conceptul existențial, referindu-se inclusiv la contextul social. Textele prind alte contururi în interpretarea lui Eugen Simion atunci când imaginile anumitor personaje din mitologia greco-romană sunt incluse pentru a sesiza anumite aspecte din jurnalele lui M. Eliade, E. Ionesco, J.-P. Sartre, F. Kafka, L. Rebreanu, N. Steinhardt, M. Sebastian ș.a. Nu ne obligăm să trecem în revistă scriitorii pe care îi abordează.

Axa rămâne a fi imaginea lui Narcis, specificând totuși că în această carte au un rol aparte și alte imagini mitice Proteu și Circe (vezi: Fonari 2022: p. 65–70). În acest context precizăm că exegetul are predilecție și pentru alte personaje din cultura clasică, cum ar fi Penelopa, Oedip, Sisif ș.a., care sunt utilizate drept instrumente ale interpretării, fiind autentic pliate pe obiectivul principal al lui Eugen Simion de a dezvălui relația dintre diarist și scrierea sa și o perspectivă care însoțește contextul social, cadrul familial, strict biografic al autorilor aleși.

3.2. Narcis și valoarea cunoașterii de sine. Blestemul lui Narcis

Valoarea cunoașterii sinelui se destăinuie prin substanța *dialogului virtual* cu Michel David:

Judecând lucrurile din perspectiva psihanalitică, Michel David (*Le journal intime et ses formes littéraires*, p. 153 – n. autorului, E. Simion) consideră că mitul lui Narcis este „mitul constitutiv al jurnalului intim” și că, în genere, diarismul exprimă „un narcissisme projeté”. Spre deosebire de *narcisismul primar* – acela în care individul este complet închis în sine, incapabil să comunice și, evident, să se comunice – individul din faza *narcisismului deschis, exteriorizat, proiectat* (faza în care Narcis devine diarist!) simte nevoia să vorbească despre sine și să aducă la suprafața scriiturii ceea ce observă în timpul acestui interminabil act de spionaj (Simion 2018a: p. 256).

Deși am abordat perspectiva narcisismului în cartea *Factorul intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc* (2003) pentru interpretarea personajelor din romanul lui Aureliu Busuioc *Singur în fața dragostei*, personal am preluat viziunea psihologică, cu dominanta dragostei de sine – căutarea personajelor în reflecția altora –, realizând o comparație cu *Patul lui Procust* de Camil Petrescu. Este o nouă viziune de creare a propriei oglinzi prin subiectivitatea diaristului de a-și profila propria reflecție.

Astfel, de la Proteu și Circe se trece la o altă modalitate de a analiza/investiga/interpreta diaristica:

Este *mitul lui Narcis*, citat adesea de hermeneuții genului. Ca personajul mitologic care își contemplă figura în oglinda apei și se îndrăgostește de sine, diaristul se caută pe sine în oglinda scriiturii intime, nu o dată, ci în fiecare zi, uneori de-a lungul vieții întregi... (Simion 2018a: p. 256).

Perspectiva narcisiacă dispune la analiza dragostei de sine, reprezentând o estimare, care suferă de lipsa estimării celor din jur. De aici, necesitatea de supraestimare. Viziunea psihanalitică elucidează, astfel, fenomenul raportului dintre eu și atitudinea față de sine. Personajul mitic Narcis reprezintă acea cunoaștere imposibilă până la autodistrugere, deși mitul este alcătuit, prin tradiția elenă, din dragoste și blestem. Nimfa Eco care, de fapt, se manifestă prin oglindire, devine

o copie comportamentală a ființei de care se îndrăgostește și ajunge în această simulare la pierderea propriei identități. Blestemul vine, la fel, dintr-o reflecție a celui refuzat: neîmplinirile unuia să se răsfrângă asupra celuilalt.

Acest mit, evident, este unul fundamental, legat de om și de reflecțiile sale determinate de acțiuni, contexte sociale, persoane etc. Într-o anumită măsură, și crearea omului este reprezentată, din punct de vedere biblic, după chipul divinității.

În strategia de cercetare a raportului dintre diarist și jurnalul intim, Eugen Simion nu alege nici viziunea renescentistă, nici pe cea a lui S. Freud. Noutatea interpretativă vine dintr-o inversiune a mitului, pentru care din limbajul teoriei literare am selecta cuvântul „demitizare”. Deși această noțiune nu este aplicată pentru o analiză pe un text concret, ea poartă o amprentă paradigmatică. Căutarea echilibrului interpretativ dintre Narcis și oglindă, echivalentă la Eugen Simion cu autor și text, devine un instrument de lucru. Narcis nu mai este nici un personaj, nici un autor concret, acesta este un element abstract pe care se pliază ipoteza ce urmează după argumentare (criticul utilizând un fișier destul de mare de documentare – atât din spațiul literaturii române, cât și din literatura universală) să devină teoremă.

Dislocarea mitului din sfera artisticului în cea a criticii literare îi permite exegetului să-și selecteze propriul procedeu. Eugen Simion nu tatonează terenul prin sentimentul de dragoste, care astfel devine accidental pentru Narcis, ci printr-o atitudine antitetică mitului:

Diaristul care face cronică vieții sale interioare pare a fi un Narcis, dacă nu îndrăgostit de sine, interesat, oricum, de personalitatea sa, mai mult: convins că el, ca individ, reprezintă în lume ceva ce trebuie cunoscut. Altminteri, nu s-ar apuca să țină un jurnal. El face, de multe ori, această operație cu dezgust, consideră că este vorba de un act inutil și promite să se oprească și chiar să-și distrugă caietele secrete. Dar nu se ține, s-a văzut, de cuvânt. Continuă să se privească în *oglindea sinelui* (să-i spunem astfel!) și să noteze ceea ce observă, zi de zi [...] (Simion 2018a: p. 256).

În acest context, amintim perspectiva cercetării lui Mihail M. Ungheanu cu privire la relația dintre oglindă și receptare: „Se produce o combinație între două metafore: cea a oglinzii și cea

a intelectului-recipient de reprezentări” (Ungheanu 2011: p. 155). Respectiv, acest *container* devine și un producător de mituri.

Mitul, perceput ca un instrument de sondare, dezvăluie nuanțe interesante, acestea fiind proiectate în cercetări concrete. Este cazul din „Trei personaje: *ascetul, petrecărețul* și «un leneș care muncește – Julien Green»”:

Cine-i totuși omul care se privește în oglindă și, când nu stă în fața oglinzii, se așază la fereastră și privește cum trece viața sa? Jurnalul intim dă câteva puncte de reper care trebuie primite, bineînțeles, cu circumspecție. O primă surpriză: în moralistul îngăduitor (cum ni se pare nouă – nota lui Eugen Simion) zace „un fanatic ațipit” (Simion 2018b: 362).

Este curios cum confruntarea interioară a diaristului este retușată exact cu ajutorul a două extremități, devenind toleranță care dezvăluie doctrinarul, exigentul.

3.3. Oglinda imperfectă

Problema reflecției îl face pe cercetător să sondeze alt element fundamental al mitului – oglinda. Și aici nu e vorba de suprafața lacului sau de oglinda venețiană. Orice oglindă este imperfectă pentru cel care luptă cu scopul de a opri timpul, de a se perpetua într-o veșnică metamorfoză. Oglindirea repetitivă nu este posibilă, *pantha rei*, respectiv, autorul traversează rațiunile sale într-o demonstrație continuă.

În acest context, Eugen Simion va remitiza. Unui Narcis al diaristicii i se adaugă o nouă calitate, cea de a fi bicefal: „unul privește *înăuntru*, în oglinda propriei ființe, și altul privește *în afară*, în oglinda lucrurilor ce-l înconjoară” (Simion 2018a: p. 257). Perspectiva lui Ianus este implicită, de parcă Narcis ar avea acces și cadrare și ar fi și proprietarul negativului. Totuși cadrarea pe care o face Narcis, în acest context, emană subiectivism. Raportul dintre exterior și interior nu este unul de formă și fond, ci unul de perspectivă, dominată de căutare. În epoca lui Aristotel s-ar fi spus că este determinat de căutarea fericirii. Deși, din optica psihologilor, toate timpurile au avut acest vector – totul se rezumă la căutarea fericirii.

Dar, probabil, exegetul a sesizat că fericirea, ca element al absolutului, este mai des înlocuită cu tristețea, angoasa, dezicerea absolută. Pentru că diaristul

De regulă, privește repede, fragmentar, amestecând imaginile. Oglinda în care observă și se observă este, apoi, aburită și ciobită. Ceea ce vede Narcis nu-i deloc clar și nici convingător. De aceea, trebuie să reia zilnic această pândă. De cele mai multe ori, oglinda se sparge și, din cioburile risipite, Narcis trebuie să-și reconstruiască chipul și asta, repet, zi de zi, cu sentimentul incompletitudinii, eșecului, disperării. Narcis diaristic nu-i, în concluzie, decât rareori fericit. El este nevoit să consemneze golurile, micul infern din profunzimile ființei sale, iar instrumentele sale de lucru (inclusiv oglinda) sunt imperfecte (Simion 2018a: p. 257).

Problema esențială nu mai este căutarea, ci reconstituirea – revitalizarea dublă a trăirii. Sincronizat în oglindă, consemnarea momentului oscilează între împlinire și disperare. Timpul scrierii constituie acea privire în oglindă, dar dacă ochii au proprietatea de a cuprinde, atunci gândurile într-un jurnal au proprietatea de a descompune, de a desface totul în cuvinte, senzații, lucruri, detalii.

Apa în care s-a oglindit Narcis simbolizează întregul, iar cioburile de oglindă – nefastul. De aici și accentele ce cad pe angoasă, pe situația de infern, pentru care, probabil, diaristul își găsește o terapie în scriere. Frumosul Narcis din mitul elen, admirat și dorit, devine în acest context un deprimat:

Narcis este, în esență, obstinat, nesigur pe sine, condamnat să privească într-o oglindă imperfectă și, mai ales, blestemat să reia în fiecare dimineață această pândă care-l ține, de fapt, prizonier al vulnerabilității, inconsistenței, angoaselor sale... Mitul își exprimă mai degrabă eșecurile sale, decât performanțele sale... (Simion 2018a: p. 257).

Viziunea de nemulțumire, de o veșnică polemică pentru a depăși realitatea și a lăsa să fie ascultat absurdul, constituie o modalitate aplicată în investigație, inclusiv din perspectiva narcisistă introvertită a jurnalului lui Eugen Ionescu, care

mărturisește, în mai multe rânduri, un șir „d’actes manqués”... Jurnalul intim nu face decât să reia această idee și să o traducă într-o suită de autoportrete nedeslușite, pierdute în cuvinte deconcentrate. Dacă există, cum zic criticii tematiști, un *mit personal* în literatura confesivă a autorului care a scris *Regele se stinge*, acesta (mitul) este de ordin narcisiac. Un Narcis modern (antimodern), postmodern, care se privește în oglinda apei și ceea ce vede îl dezgustă. Fuge de propria imagine, dar revine, se privește din nou și se dezgustă și mai tare (Simion 2018b: p. 432).

În tradiția cercetărilor lui Eugen Simion, nu lipsesc argumentele bazate pe citarea dramaturgului. Pe acestea le-am omis, ca să nu ne abatem de la obiectivul pe care ni l-am propus: de a valorifica modalitățile de interpretare în care mitul fragmentat devine un instrument de elucidare a unui fenomen atât în cadrul literaturii române, cât și al celei universale.

3.4. Narcis și piatra lui Sisif

Este o viziune caracteristică pentru secolul al XX-lea în pragul Apocalipsei promise. Dar acest tip de comentariu este o trecere de la Narcis spre un alt personaj mitic – regele Corintului, care, preluat în fragmentarea lui Camus, este extras din lumea morților și adus în rândul muncitorilor din coloniile Franței. Anume de aici și conexiunea dintre infernul diaristului Narcis și pedeapsa lui Sisif:

După Proteu, Circe, Narcis, vine rândul celui mai tragic dintre personajele mitologiei grecești să guverneze scriitura diaristică, Sisif. Ca și el, diaristul [...] cară zilnic (citește: notează zi de zi) imensul bolovan care, ajuns pe vârful muntelui, se prăvălește [...]. Deosebirea este că, până la urmă, povara se lasă scrisă și tragedia lui Sisif se fixează într-un text pe care trebuie să-l citească și să-i dea o coerență și o semnificație cineva din afară, și anume lectorul (destinatarul jurnalului intim) (Simion 2018a: p. 258).

În acest context, Sisif apare printr-o voință inepuizabilă de a-și urma scrierea, aducând-o la o autoportretizare. Sigur că mitul antic nu mai trăiește în reflecția timpului său arhetipal. Cum ar fi referința la Mircea Zăciu și la „Dicționarul, eternul bolovan al acestui învățat Sisif clujean” (Simion 2018c: p. 546).

Rupându-l din context, Albert Camus a creat un nou mit despre Sisif al secolului al XX-lea, care urcă bolovanii preocupărilor sale spre secolul al XXI-lea. De ce? Pentru că bolovanul lui Sisif din Antichitate nu-i aparține, nu este nici pe departe reflecția sa, este consecința unei vieți trăite în plăcere cu toate servitudinile nemuritorilor: soția îi este nimfă – ființă nemuritoare; Zeus i-a întors-o tatălui pe frumoasa Europă, care i-a construit, drept recunoștință, un apeduct în Corint; l-a amăgit pe Tantal etc. Camus aproape că exclude toate acestea și reclădește mitul pe blestem: piatra este unica proprietate, nu are nimic altceva. În viziunea scriitorului francez, munca repetitivă este trăsătura timpului nostru.

Absurdul și fericirea sunt determinate de așteptare în două stări diametral opuse: conștientă și inconștientă.

Pentru Eugen Simion starea este importantă, or, este relevat în mai multe rânduri cuvântul „tragic”. Probabil, jurnalul trebuie să le ofere unora nemurire, înțelegere, vocea ascunsă care va striga urmașilor. Și atunci, aceasta ar fi fericirea la care tinde diaristul, este starea pe care o va avea după... Este opus lui Sisif, pentru care, în viziunea elenă, sufletele celor morți au parte de uitare. În lumea lui Hades, umbrele rămân fără identitate, în neștire, într-o lipsă de acțiune, într-o așteptare eternă. Și atunci, poate anume Sisif rămâne eroul care, prin blestem, are dreptul la acțiune; chiar și dacă aceasta e repetitivă, el nu apare scufundat într-o totală inerție a lumii morților.

Eugen Simion mai invită în hora instrumentarelor interpretative ale genului diaristic mitul oglinzii, mitul Altuia. Supradimensionalul stimei de sine explică estetica augmentării relației cu sine – formează un model care trebuie să concilieze propriul eu în reflecția jurnalului. Jurnalul apare ca un corp alternativ, care identifică coordonatele fricilor, angoaselor, într-un registru consumat zilnic, determinat de conflictul eu – societate, eu – timp, eu – sinele, eu – situație, eu – anturaj, eu – edificarea sinelui prin jurnal. În acest sens, se relevă crearea propriei identități a celui care se oglindește în jurnal.

Pe alocuri, și Eugen Simion este astfel implicat și se reflectă într-o biografie a jurnalelor elucidate. Exemplificăm din „Al patrulea personaj: lector-martor, lector-complice. Jurnalul lui Mircea Zăciu”:

În acest caz, trebuia condamnat ferm procedeul, nu lichidat scriitorul care se putea reabilita moral printr-o operă fundamentală. Eugen Barbu n-a înțeles bine această pedagogie și, ani în șir, m-a urmărit cu note injurioase în *Săptămâna*. Pe mine și pe ceilalți membri ai comisiei... (Simion 2018c: p. 537).

Acest fragment ne apropie de următorul mit pentru a explica un fenomen – al confruntării și al supraviețuirii omului de artă în perioada totalitarismului.

Criticul literar include mitul în arealul cultural, ceea ce înseamnă că este asigurată supraviețuirea acestuia, indiferent de transformările pe care le va realiza și le va suporta artistul. În *Mit, mitizare, mistificare*, acesta polemizează cu interpretările ce transformă mesajul deja creat, scris. În

opinia sa, rescrierea conduce la demitizare și contribuie la mistificări, acordând o mare importanță argumentelor. Aici observăm că este adeptul lui Mircea Eliade, pe care îl reabilitează în alt volum, analizând minuțios jurnalele exegetului în istoria religiilor.

Interpretarea jurnalului își găsește un instrumentar inedit – personajele mitice. Acestea sunt accesate după algoritmul de la însușiri la noțiuni, în opoziție cu viziunea mitică din Antichitate – de la fenomene la ființe supranaturale, adică de la abstract la personificare. Prietenul său Mihai Cimpoi dezvăluie capacitatea de înțelegere a lui Eugen Simion:

În ceea ce privește critica, mai vulnerabilă decât literatura, ea a intrat fatalmente, în zona perspectivismului nietzschean și a pluralismului postmodernist, fiind pusă, astfel, sub semnul acestor destinali doi P. Aceștia recheamă și cele două Păsări ce simbolizează marcarea existențială: Pasărea Phoenix, sortită arderii și renegării prin cenușă, și Pasărea Alcione, destinată să-și construiască cuibul pe valuri (Cimpoi 2023: p. 76).

Imaginile mitice selectate relevă confruntările pe care le are un cercetător. Interpretarea într-un prezent imediat își asumă riscuri. Libertatea gândurilor se opune contextului de sacrificiu / autosacrificare.

Genul diaristic este abordat prin optica relației dintre scriitor și textul interzis pentru lectură, de aici și tendința spre transformare/încifrare, schimbarea codului scrierii, care este elucidată prin două ființe nemuritoare: Proteu și Circe. Diferența dintre acestea rezidă în faptul că prima se transformă pe sine însăși, iar a doua este cea care are forța de a-i transforma pe alții. Utilizând acest instrumentar interpretativ, criticul literar explică angoasele și fricile diaristului, dar și forța care nu-i permite să renunțe la scrierea unui jurnal.

Pentru a explica cunoașterea de sine și atitudinea față de sine, disociindu-le de biograficul acestuia, respectiv, de creațiile sale, Eugen Simion, pe bună dreptate, recurge la relația din mitul despre Narcis și oglindă sau, parafrazând, le combină în contextul celor trei volume *Ficțiunea jurnalului intim*, autorul și jurnalul.

Un alt aspect foarte interesant, elucidat prin intermediul instrumentarului mitic, pe care și-l creează cercetătorul, îl constituie problema artistului în perioada totalitară, a conjuncturii dictatoriale, subiect realizat foarte iscusit prin modelul lui Femios. Această analiză

a atras și atenția acad. Mihai Cimpoi, care a abordat subiectul, cam după același model, prin *cultul eumenidelor*. Astfel, este prezentată literatura constrânsă și dreptul de a supraviețui cataclismelor social-politice pe fundalul timpului de comenzi literare.

- Ardeleanu, S.-M. (2023a). Argument. În: Ardeleanu, S.-M. (coord.). *Efectul de oglindă*. Iași : Lumen, pp. 9–10.
- Ardeleanu, S.-M. (coord.) (2023b). *Efectul de oglindă*. Iași : Lumen, 150 p.
- Chiriță, R. și Gorduza, O.-C. (2023). Narcisism în spectrul psihiatric. În: Ardeleanu, S.-M. (coord.). *Efectul de oglindă*. Iași : Lumen, pp. 21–50.
- Cimpoi, M. (2023). *Eugen Simion, omul întregului cultural*. Iași : TipoMoldova, 2023, 266 p.
- Fonari, V. (2020). Haos și cosmos în creația eminesciană în discursul critic al lui Mihai Cimpoi. *Akademios*, nr. 2 (57), pp. 132–136. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3989311>
- Fonari, V. (2022). Hermeneutica mitului antic la Eugen Simion: jurnalul între Proteu și Circe. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*, nr. 4 (154), pp. 65–70. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6583949>
- Ichim, V. și Stănescu, R. (2023). Narcisism în registru biologic. În: Ardeleanu, S.-M. (coord.). *Efectul de oglindă*. Iași : Lumen, pp. 51–58.
- Maiorescu, M. (2023). Narcisism în solfegiu psihanalitic. În: Ardeleanu, S.-M. (coord.). *Efectul de oglindă*. Iași : Lumen, pp. 59–64.
- Simion, E. (2018a). *Ficțiunea jurnalului intim*. Vol. I: Există o poetică a jurnalului? București : Tracus Arte, 330 p.
- Simion, E. (2018b). *Ficțiunea jurnalului intim*. Vol. II: Intimismul european. București : Tracus Arte, 472 p.
- Simion, E. (2018c). *Ficțiunea jurnalului intim*. Vol. III: Diarismul european. București : Tracus Arte, 575 p.
- Ungheanu, M. M. (2011). *Metaforă și comprehensiune. Despre teoria hermeneutică a metaforei la Paul Ricœur*. București : Editura Academiei Române, 320 p.

ОБРАЗ НАРЦИСА В ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ

Вікторія Фонарь

orcid.org/0000-0003-0058-167X

victoria_fonari@yahoo.com

PhD, доцентка

Кафедра румунської лінгвістики та літературознавства

Державний університет Молдови

Вул. Ал. Матеевича, 60, 2009, Кишинів, Республіка Молдова

Анотація. Літературна критика розглядає міфічний образ інакше, ніж художній текст. Перспективи міфу дозволяють окреслити пояснювальний маршрут із контексту, який підтримує живий зв'язок між текстом і автором/письменником. Нарцисизм аналізується крізь призму парадигми «ефект дзеркала», запропонованої професором Санда-Марією Арделеану та учасниками міждисциплінарного проекту: Фікція–Психіатрія/Антропологія. Основні цілі включають: диференціальне пояснення нарцисизму залежно від часу; аналіз кількох наукових моделей; пояснення наукового консенсусу щодо поняття нарцисизму; дослідження нарцисизму в творчості окремих румунських письменників ХХ століття. У цьому контексті літературний критик створює свою концепцію у вигляді пояснювальної стратифікації, що містить певні орієнтири, які читач починає сприймати як інтерпретаційну структуру, подібну до подорожі. Міфічний образ, використаний у дослідженні літературної критики, має елемент, що зачаровує через його упізнаваність і виявлення трансформацій, приписаних йому дослідником. Академік Єуджен Сіміон у праці «Фікція інтимного щоденника» аналізує зв'язки між автором і щоденником із точки зору страхів/очікувань Нарциса. Проблема рефлексії спонукає дослідника аналізувати інший ключовий елемент міфу – дзеркало. Йдеться не лише про поверхню озера чи венеціанське дзеркало. Будь-яке дзеркало недосконале для того, хто прагне зупинити час і увічнити себе у вічній метаморфозі. Академік Міхай Чімпой досліджує творчість Емінеску через монаду Нарцис – Гіперіон. Інші паралелі простежуються з міфічними персонажами, такими як Нептун, Прометей, Орфей, Парки тощо. Щоб пояснити можливі перспективи пізнання у творчості Емінеску, дослідник звертається до двох імен із грецької міфології: Нарциса та Гіперіона.

Ключові слова: літературна критика; міф; Нарцис; психоаналіз; Єуджен Сіміон; Санда-Марія Арделеану; проект; міждисциплінарність.

THE IMAGE OF NARCISSUS IN LITERARY CRITICISM

Victoria Fonari

orcid.org/0000-0003-0058-167X

victoria_fonari@yahoo.com

Department of Romanian Linguistics and Literary Science

Moldova State University

60 Al. Mateevici street, MD 2009, Chişinău, Republic of Moldova

Abstract. A mythical image takes on new connotations in literary criticism. The image of the myth is used as an explanatory route from the context that maintains the explanation of the relationship between the text and the author/writer. Narcissism is analyzed from the perspective of the “mirror effect” paradigm by

university professor Sanda-Maria Ardeleanu and the participants of the transdisciplinary project: Fiction-Psychiatry / Anthropology. The main objectives are: differential explanation of narcissism, depending on time; the approach of several scientific models; explaining the scientific consensus on the notion of narcissism; the investigation of narcissism in some Romanian writers from the 20th century. In this regard, the literary critic elaborates his vision in an explanatory stratification that contains certain landmarks, which the reader begins to notice the interpretive construct similar to a journey. The mythical image used in the study of literary criticism has an element that fascinates through its recognition and the detection of the transformations attributed to it by the researcher. Academician Eugen Simion, a graduate of the University of Bucharest, cataloged in “Fiction of the intimate diary” the relationships between the author and the diary from the perspective of Narcis’s fears/expectations. The problem of reflection involves the researcher to probe another fundamental element of the myth – the mirror. And this is not about the surface of the lake or the Venetian mirror. Any mirror is imperfect for the one who struggles with the goal of stopping time, of perpetuating himself in an eternal metamorphosis. Academician Mihai Cimpoi investigates the Eminesian creation through the monad Narcissus – Hyperion. Other correspondences persist with other mythical characters, such as: Neptune, Prometheus, Orpheus, Parce, etc. To explain the possible perspectives of knowledge in Eminesian creation, the researcher will be determined by two names from Greek mythology: Narcissus and Hyperion.

Keywords: literary criticism; myth; Narcissus; psychoanalysis; Eugen Simion; Sanda-Maria Ardeleanu; project; transdisciplinarity.

Suggested citation

Fonari, V. (2024). Imaginea lui Narcis în critica literară. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 110, pp. 375–390. <http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.375>

Стаття надійшла до редакції 18.12.2024 р.

Стаття прийнята до друку 30.12.2024 р.